

Novi pogled na arhitektonski sklop i fortifikacijske osobine tvrdoaga grada Steničnjaka¹

U radu se razmatraju arhitektonski sklop i fortifikacijske osobine te višestoljetna povijest tvrdog grada Steničnjaka na Kordunu, ruševine kojeg leže kraj zaseoka Roknići u Donjem Sjeničnjaku, 18 km jugoistočno od Karlovca. Rad se oslanja na pokušaj rekonstrukcije izgleda obrambeno-stambenog kompleksa Steničnjaka i njegovih razvojnih faza, provedene na temelju pisanih i slikovnih izvora. Steničnjak se u dokumentima prvi put spominje 1278, a napušten je 1613. godine. U 18. stoljeću započela je sustavna razgradnja Steničnjaka radi dobivanja kamene građe, tako da su se od njega očuvali tek skromni ostatci vidljivi prilikom novijeg uvida u teren.

Uvod

Poput drugih dijelova Hrvatske, područje današnjeg Korduna u srednjem je vijeku branjeno brojnim utverdama. Jedna od njih bila je tvrdi grad Steničnjak, čiji se ostaci nalaze na hrptu s triju strana strmoga brdskog ogranka, kraj zaseoka Roknići u Donjem Sjeničnjaku, 18 km jugoistočno od Karlovca.

Iako je Steničnjak jedan od najvažnijih i površinom najvećih tvrdih gradova na čitavome hrvatskom povijesnom prostoru, o njemu se sve donedavno relativno malo pisalo, dok je prikaz njegovih ostataka najčešće sveden na tek skroman opis, bez detaljnije analize njegovih ostataka. Stoga je osnovni cilj ovog rada na temelju arhivskih i terenskih istraživanja, obavljenih zimi 2021-2022, u sklopu projekta Hrvatske zaklade za znanost „Topografija srednjovjekovne Zagrebačke županije (14.-16. stoljeće)“ te na temelju analize slikovnih prikaza, predstaviti i u određenoj mjeri produbiti dosadašnje spoznaje o fortifikacijskim osobinama tvrdoaga grada Steničnjaka.

Također, nastojat će se, u osnovnim crtama, rekonstruirati stoljetni građevinski razvoj ovog važnog povijesnog kompleksa te ukazati na njegovo geostrateško značenje u razdoblju razvijenog i kasnog te ranoga novog vijeka, u mjeri u kojoj to dopuštaju skromni izvori. Kako bi navedeno bilo moguće ostvariti, postavljaje-

¹ Rad je rezultat istraživanja na projektu *Topografija srednjovjekovne Zagrebačke županije (14.-16. stoljeće)* (IP-2020-02-8706) koji financira Hrvatska zaklada za znanost

no je nekoliko istraživačkih pitanja: tko i kada je sagradio ovu utvrdu, kada i u kojem povijesnom kontekstu je dograđivana, kako se razvijala kroz stoljeća, tj. koje građevinske faze je moguće raspoznati iz danas vidljivih ostataka, kao i sačuvanih njezinih prikaza.

S obzirom na to da je o Steničnjaku sačuvano razmjerno dosta pisanih svjedočanstava iz srednjega i novoga vijeka, ne čudi da se ovaj tvrđi grad u izvorima spominje na različitim jezicima, pod različitim imenima. U srednjovjekovnim i ranonovovjekovnim izvorima naziva se Steničnjak,² a u kasnom novom vijeku njegove su ruševine dobile ime Sjeničak, po kojemu nekoliko naselja u okolici ruševina ovoga tvrdog grada danas nosi ime – Gornji i Donji Sjeničak te Sjeničak Lasinjski. Napoljetku, njegove se ruševine još od 19. stoljeća nazivaju Roknić-gradina ili Roknićeva gradina, prema prezimenu vlasnika ruševine iz tog razdoblja.³ Unatoč različitim nazivima kroz prošlost, u ovome je radu korišteno njegovo srednjovjekovno ime – Steničnjak.

U tekstu kao *terminus tehnicus* za tipološko određenje Steničnjaka koristimo sintagmu „tvrđi grad“ i „utvrda“. Pod sintagmom „tvrđi grad“ podrazumijevamo obrambeno-stambenu građevinu podizanu »tijekom razvijenoga i kasnoga srednjega vijeka na teže pristupačnom položaju. Sastojao se od jednoga obrambenoga objekta ili više njih (branič-kula, ulazna kula, utvrđeni palas i dr.), međusobno povezanih bedemima u jedinstvenu fortifikacijsku cjelinu. [...] U diplomatskoj se građi ovaj tip utvrde najčešće pojavljuje pod nazivom *castrum*, a u znanstvenoj literaturi u različitim sintagmama čija je osnova *grad* (plemički grad, stari grad, feudalni grad, biskupski grad, utvrđeni plemićki grad, utvrđeni feudalni grad i dr.), kako bi se ta vrsta srednjovjekovnih obrambenih građevina razlikovala od većih i kompaktno izgrađenih naselja, u suvremenom jeziku također nazivanih gradovima.⁴ U literaturi se također upotrebljavaju nazivi *burg*, *kastrum* i *zamak*.⁵ Također se iz stilskih razloga u tekstu kao sinonim za sintagmu „tvrđi grad“ koristi pojam »utvrda«. Pod tim pojmom podrazumijevamo svaki “trajni ili privremeni (poljski) građevinski objekti obrambenoga karaktera; utvrđena mjesta”,⁶ odnosno, svaku čvrstu građevinu podignutu “za obranu od napada”. U Hrvatskoj predstavlja

² U latinskim ispravama nailazimo na nazive *Stenichnak* (1278), SMIČIKLAS (ur.) 1908: 262, *Stenesnak* (1278), SMIČIKLAS 1908: 240, *Stennichak* (1348), SMIČIKLAS 1913: 90, *Ztenychnyak* (1530), ŠIŠIĆ 1912: 235, *Stenistryak* (1542), LASZOWSKI 1917: 137, *Sthenychnyak* (1532), ŠIŠIĆ 1915: 464, *Ztenistryak* (1557), LOPAŠIĆ 1885: 222-224. U njemačkim spisima nalazimo ga zapisanog kao *Stanischnikh* (1532), LASZOWSKI 1917: 117, *Zthenychnyak* (1542), LASZOWSKI 1917: 120, *Stenitschnegkh* (1563), LOPAŠIĆ 1889: 428, *Stenysniakh* (1576), LOPAŠIĆ 1884: 23, a u hrvatskim *Stenycznyak* (1575), LOPAŠIĆ 1884: 21.

³ LOPAŠIĆ 1895: 268.

⁴ GRAD a 2024; GRAD b 2024; LEKSIKON UTVRDA HRVATSKE 2024, str. 769-770.

⁵ LEKSIKON UTVRDA HRVATSKE 2024, str. 769-770.

⁶ UTVRDA 2024.

i opći pojam za sve obrambeno-stambene građevine poput tvrdih gradova, kaštela, gradišta i dr., odnosno za građevine i komplekse koji nadmašuju isključivo obrambenu svrhu.⁷

I. Pregled izvora i literature

Prilikom istraživanja fortifikacijskih i arhitektonskih osobina tvrdoga grada Steničnjaka, ali i njegova povijesnog razvoja, korišteni su razni sačuvani neobjavljeni izvori iz arhivskih fondova i arhivskih institucija te objavljeno diplomatsko gradivo.

Posebno se ističu fondovi “Ugarska dvorska komora, Hrvatske plemićke obitelji i vlastelinstva, Neoregistrata Acta”(NRA)⁸ u Hrvatskom državnom arhivu te fond „Acta capituli antiqua“ (ACA)⁹ Odjela Kaptolskog arhiva Nadbiskupijskog arhiva u Zagrebu te zbirka „Diplomata“ Arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Također, tu su i fondovi „Mohács előtti gyűjtemény,” „Diplomatikaifényképgyűjtemény” i “Magyar kincstári levéltárak (E MKA,) „Urbaria et conscriptiones” Nacionalnog arhiva Mađarskog državnog arhiva (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) u Budimpešti. Uz navedeno, istraživanje povijesti tvrdoga grada Steničnjaka usko je vezano i za zbirke novovjekovnih kartografskih izvora koje se nalaze u Ratnom arhivu Austrijskog Državnog Arhiva u Beču (Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv) pod nazivom “Genie-Und Planarchiv” i “Kartensammlung Europa B.” Velik dio navedenih izvora objavljen je u različitim zbirkama srednjovjekovnih izvora kao što su “Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae” (Smičiklas, Kostrenčić) (dalje: CD),¹⁰ Hrvatski saborski spisi (Šišić, dalje: HSS)¹¹ ili “Monumenta historica episcopatus zagradiensis” (Tkalčić) te “Codex comitis Nicolais de Zrinio” (dalje: Barabas).¹²

Štoviše, u pregledu povijesnih izvora o tvrdom gradu Steničnjaku, treba naglasiti da je zbog važnosti bio prikazivan na različitim kartama nastalim u razdoblju od 16. stoljeća nadalje, te da je sačuvano nekoliko slikovnih prikaza, tj. crteža i veduta Steničnjaka, kao i fotografija iz razdoblja od 19. stoljeća, odnosno, od vremena dok su još uvijek bili vidljivi njegovi ostaci. O ovome će biti više riječi u izdvojenom poglavlju rada.¹³ Kao što je rečeno, dosadašnja su istraživanja iznjedrila određenu količinu informacija o tvrdom gradu Steničnjaku i istoimenom vlastelinstvu

⁷ Utvrda, LEKSIKON UTVRDA HRVATSKE 2024, str. 770

⁸ HR – HDA, HDA-22/V – 22, kut. 10.

⁹ NA – ACA: f. 190, kut. I-3.

¹⁰ SMIČIKLAS 1908 – 1914; KOSTRENČIĆ 1915 – 1976.

¹¹ ŠIŠIĆ 1912 – 1918.

¹² BARABÁS 1899.

¹³ Vidi poglavlje „Pregled i analiza slikovnih izvora“.

koje je moguće dodatno nadopuniti uvidom u novopronađene povijesne izvore ili naknadnom analizom već poznatih srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih vrela. Dostupni historiografski radovi tek se u manjoj mjeri odnose na dubinsku analizu prostora ovoga tvrdog grada. Prema sačuvanim vrelima i dosadašnjim raspravama, ali samo rubno, Steničnjak i njegovo vlastelinstvo promatrani su kao jedno od važnijih političkih, društvenih i vojnih središta nekadašnje Zagrebačke županije, ponajviše u kontekstu plemićkih obitelji koje su ih kroz povijest posjedovale. Od autora koji su se bavili rekonstrukcijom povjesnice tvrdoga grada Steničnjaka valja izdvojiti Radoslava Lopašića koji je u djelu *Oko Kupe i Korane: mjestopisne i povijesne crte*¹⁴ iznio kratak prikaz povijesti Steničnjaka od njegova tada prvog poznatog spomena u vrelima, do vlasničko-posjedovnih odnosa, političke i obrambene uloge grada za vrijeme osmanske opasnosti i konačnog stradanja. Služeći se većinom neobjavljenom i tada dostupnom diplomatskom građom, Lopašić je u kratkim crtama rekonstruirao povijest Steničnjaka i postavio temelj za njegovo daljnje istraživanje. Doprinos istraživanju povijesti tvrdoga grada Steničnjaka dao je i Milan Kruhek koji je u studiji o krajiškim utverdama i obrani Hrvatskoga Kraljevstva od osmanskih nasrtaja u 16. stoljeću postavio Steničnjak u fokus obrane od Osmanlija. Osvrnuo se na njegovu političku ulogu u zrcalu sabora održanih 1530. i 1558. godine, te je rekonstruirao izgradnju hrvatskih obrambenih granica koje su uključivale i Steničnjak.¹⁵

Od ostalih autora valjalo bi istaknuti Filipa Škiljana. U preglednom radu "Srednjovjekovni grad Steničnjak na Kordunu"¹⁶ iznio je prikaz područja koje je obuhvaćao srednjovjekovni tvrdi grad, dao povijesni pregled događaja uz pregled gospodarske i trgovačke djelatnosti stanovnika steničnjačkog vlastelinstva te se osvrnuo na obrambenu funkciju grada za vrijeme osmanske opasnosti.

Također, potrebno je naglasiti da je Hrvoje Kekez u istraživanjima obitelji Babonića¹⁷ Steničnjaku posvetio poglavlje u kojem je analizirao prve spomene utvrde Steničnjak, pri tome ukazavši na mogućnost da je to prvobitno bila županijska utvrda Goričke županije, što je ranije razmatrao i Lopašić.¹⁸ Uz navedeno, u kontekstu granične obrane tijekom 16. stoljeća, Steničnjaka su se u studijama dotakli i Damir Stanić, koji je Steničnjak pozicionirao na defenzivnu liniju u kojoj čini dio obrane Hrvatske krajine,¹⁹ te Nataša Štefanec koja naglašava njegov značaj na prostoru buduće Banske krajine.²⁰ Iako navedene studije i radovi donose pregršt

¹⁴ LOPAŠIĆ 1895.

¹⁵ KRUHEK 1995: 176-198.

¹⁶ ŠKILJAN 2006.

¹⁷ KEKEZ 2016.

¹⁸ LOPAŠIĆ 1895: 272.

¹⁹ STANIĆ 2020: 25-26.

²⁰ ŠTEFANEC 2011: 411.

informacija o povijesnim događajima vezanima uz tvrdi grad Steničnjak, njegovo vlastelinstvo i prostor srednjovjekovne Slavonije u razdoblju od 13. do sredine 16. stoljeća, mnogi su povijesni aspekti i istraživačke teme i dalje nedovoljno ili vrlo malo istraženi.

Samih fortifikacijskih osobina i arhitektonskog sklopa tvrdoga grada Steničnjaka dotaklo se nekoliko autora koji su se fokusirali na položaj burgova i tvrdih gradova u srednjem i ranome novom vijeku. Među njima se ističu radovi Zorislava Horvata koji je, istražujući izgled burgova u kontinentalnoj Hrvatskoj u razdoblju od 13. do 15. stoljeća razjasnio različite utjecaje koji su definirali promjene u gradnji i konačnu vizuru pojedinog burga.²¹ Uz Horvata, o vanjskom izgledu i značaju tvrdog grada Steničnjaka, pisao je i Drago Miletić u knjizi o plemićkim gradovima kontinentalne Hrvatske.²²

2. Pregled i analiza slikovnih izvora

U istraživanju građevinskih struktura svake utvrde prvorazredna su vrela slikovni izvori. To se osobito odnosi na one utvrde koje su, zbog nebrige ili sustavne devastacije, suvremeno doba dočekale na znatno slabijem stupnju ušćuvanosti nego što stu to bile u vrijeme nastanka tih izvora. Prema osnovnoj podjeli, odnosno vrstama, možemo ih uvrstiti u tlocrte (planovi), crteže (perspektivni izvori, vedute) te naposljetku, fotografije.

Zbog osmanske ugroze na hrvatske zemlje već se u 16. stoljeću izrađuju prvi prikazi utvrda na današnjem hrvatskom prostoru. Dok su za sjevernu Dalmaciju i Liku najvažniji slikovni izvor karta *Tuto el Cotado di Zara e Sebenicho*, koju je oko 1522. godine u Veneciji tiskao Mateo Pagano,²³ te rukopisna karta istog područja nepoznatog autora iz prvog desetljeća 16. stoljeća,²⁴ za utvrde u savsko-dravskom međuriječju i južnim pritocima rijeke Save to je znamenita *Karta Kraljevine Ugarske (Karte des Königreichs Ungarn 1556. Regni Hungariae Descriptio Vera)*, koju je 1556. godine izradio Wolfgang Lazius.²⁵

Među brojnim prikazanim utverdama na karti Ugarske nalazi se i tvrdi grad Steničnjak. Na tom malom i stiliziranom crtežu Steničnjak je prikazan u pogledu s jugoistoka. Čitavim crtežom dominira visoka kula na lijevoj strani crteža,

²¹ HORVAT 2014; HORVAT 2008: 23-39.

²² MILETIĆ 2012: 102-103.

²³ Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, *Tuto el Cotado di Zara e Sebenicho / Mateo Pagano al.* (ZN-Z-XVI-PAG-1530) <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&id=10182>, pristup ostvaren 3. VI. 2022.

²⁴ JURAN, BARZMAN, FARIČIĆ 2019: 93-139.

²⁵ Hungaricana, *Karte des Königreichs Ungarn 1556. „Regni Hungariae Descriptio Vera“* (B IX a 1011/1) <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/684/>, pristup ostvaren 2. VI. 2022; LAPAINE I KLJAJIĆ 2009: 332-334.

prikazana kao masivno zidana višetažna četverokutna građevina pokrivena šatorastim krovom, otvorena manjim brojem prozora. Na desnoj strani crteža nacrtana je dugačka i uska višetažna građevina, pokrivena šatorastim krovom s dugim sljemenom te otvorena dvama nizovima prozora. Te dvije građevine međusobno su povezane skošenim zidom, dok se još jedan manji fragment zida nazire desno od kule.

Kada se ovaj crtež usporedi sa stanjem na terenu, vidljivo je da, unatoč stiliziranosti i iskrivljenoj perspektivi, prikazuje tvrdi grad Steničnjak u pogledu s jugoistoka te da je prostorni razmještaj pojedinih građevina u njemu manje-više pogođen. Stoga kulu na lijevoj strani crteža možemo nedvojbeno povezati s ostacima branič-kule Steničnjaka u jugoistočnome uglu jezgre, podignute na povišenom položaju. Od nje je doista vodio bedem nizbrdo do dvokrilnog palasa podignutog na istočnome bedemu jezgre.

Idući prikaz tvrdoga grada Steničnjaka izradio je prof. Ernest (Dragutin) Kramberger, a objavio ga je Lopašić 1895. godine u već spomenutoj knjizi o utvrdama na području rijeka Kupe, Korane, Mrežnice i Dobre.²⁶ Čitavim crtežom dominiraju dva brežuljka, od kojih je onaj bliže crtaču prikazan s vrlo malo vegetacije, dok je drugi, u drugome planu, u cijelosti pokriven niskim raslinjem. Na vrhu manjeg brežuljka nacrtan je dobro očuvan fragment bedema s ostacima nekoliko otvora pri vrhu. Na nizbrdici lijevo od njega nazire se kameni zub, dok se desno od njega naziru skromni ostatci dugačkog bedema. Iza oba bedema nacrtan je prostor pokriven šumarkom. Također je na brežuljku u prvom planu prikazana staza što se uspinje uzbrdo, a koja je i danas vidljiva na terenu.

Iza ovih ostataka nazire se vrh drugog brežuljka s mnoštvom ruševina. U prvom planu visoki je i potpuno zatvoren fragment zida. Na njegovu se vrhu naslućuju dva pravokutna i dijelom očuvana otvora, koji sugeriraju nekadašnje prozorske otvore. Taj je fragment dugačkim zidom povezan s još jednim visokim fragmentom zida koji se na njega naslanja pod pravim kutom. Dva ucrtana otvora na njemu jasno sugeriraju mjesta nekadašnjih prozora. Na približno trećini puta između ta dva visoka fragmentna zida, s unutrašnje strane ucrtan je treći i znatno niži fragment zida, koji se također pod pravim kutom naslanja na dugački zid. U trećem planu nazire se još jedan manji fragment bedema.

Ovaj crtež ruševina Steničnjaka sam po sebi izuzetno je nejasan u prikazu pojedinih dijelova tvrdoga grada. No kada se njegovi detalji usporede s podacima s terena i planom ruševina tvrdoga grada, jasno je da prikazuje Steničnjak u pogledu s jugoistoka i to otprilike s istog položaja u zaseoku Roknić selo, s kojeg je četiri stoljeća ranije Lazius prikazao ovo utvrđenje.

Na crtežu su vidljiva dva brežuljka. Njima završava hrbat brdskog ogranka na kojem leže ostatci tvrdog grada Steničnjaka. Na bližem brežuljku Kramberger je

²⁶ LOPAŠIĆ 1895: 269, sl. 18.

prikazao ostatke južne predutvrde. Odmah iza nje, u drugome planu, nacrtani su ostaci jezgre Steničnjaka s još uvijek dobro očuvanim bedemima branič-kule u jugoistočnome uglu jezgre te još jedne kule u njezinu sjeveroistočnom uglu. Zid vidljiv s unutrašnje strane istočnog bedema vrlo vjerojatno pripada bočnoj strani jednog od dva krila palasa uz istočni bedem.

Od planova Steničnjaka u postojećoj literaturi pronađena je skica tek jednog. Njega su objavili Horvat i Kruhek u radu o utvrdama Banske krajine.²⁷ Na njoj je Steničnjak prikazan kao velik kompleks koji se sastoji od dugačke i uske jezgre sa zaobljenim vrhovima te dvaju predgrađa, koji su branili pristup jezgri s južne i sjeverne strane. Od nekadašnjih bedema prikazana su tek dva fragmenta. Na istočnoj strani nacrtan je duži fragment u sklopu kojeg se nalaze ostaci dvaju pravokutnih ili trapezoidnih te površinom malih polukula, dok je na sjevernoj nacrtan manji fragment bedema. U jugoistočnom uglu jezgre naznačeno je uzvišenje koje sugerira postojanje branič-kule u tome dijelu utvrde. Iako ta skica sadrži sva tri elementa obrambenog sustava Steničnjaka, jezgra je prikazana predimenzionirana, a južna predutvrda nacrtana je premalom u odnosu na svoju stvarnu veličinu.²⁸ Identičan tocrtni nacrt utvrde objavio je Kruhek 1995. u knjigama o baštini Karlovca i njegove okolice.

3. Kratak osvrt na povjesnicu Steničnjaka

Povijest tvrdoga grada Steničnjaka do sad je većinom vezana uz događajnicu povijesti plemićkih obitelji koje su kroz stoljeća polagale pravo gospodstva nad samim gradom i njegovim vlastelinstvom, bez značajnijeg pomaka u vidu gospodarske, političke i kulturne povijesti te povijesti svakodnevnice. Vlastelinstvo koje je pripadalo upravi tvrdog grada Steničnjaka sastojalo se od utvrde Steničnjak, trgovišta (*oppidum*), predgrađa (*suburbium*), 17 sučija ili seoskih općina (*iudicatus*) te tri seoska naselja (*vilicatus*) koja su pripadala upravi trgovišta.²⁹

Kao što je već spomenuto, prvu cjelovitiju povjesnicu Steničnjaka iznio je Lopašić, koristeći se njemu tada dostupnim arhivskim gradivom i terenskim

²⁷ KRUHEK I HORVAT 1986: 161-187.

²⁸ Prema ovoj skici izrađena je hipotetska rekonstrukcija ruševina tvrdoga grada Steničnjaka u knjizi povjesničara Hrvoja Kekeza o knezovima Babonićima, a još jednu hipotetsku skicu Steničnjaka izradio je publicist i književnik Tomislav Beronić. Također se stiliziran prikaz ruševina Steničnjaka može pronaći na zemljovidu steničnjačkog vlastelinstva, koja je za potrebe izložbe o Zrinskim i Frankopanima izrađena prema podacima Milana Kruheka, dok se na diorama utvrda u okolici Karlovca, koja se nalazi u branič-kuli Dubovca, nalazi manja rekonstrukcija Steničnjaka izrađena bez uvida u stvarno stanje na terenu. KEKEZ 2016: 318, prilog 51; BERONIĆ, "Steničnjak – slavni saborski grad prepušten zaboravu," Turističke priče, <https://www.turistickepriče.hr/stenicnjak-slavni-saborski-grad-prepusten-zaboravu/>, pristup ostvaren 6. VI. 2022.

²⁹ HUNGARICANA, „Urbaria et conscriptiones (Q 344) 37007“ vol 26, 265-335.

izvidima. S obzirom na nedostatak informacija o gradnji utvrde, iznio je podatak o, njemu tada, prvom poznatom spomenu imena Steničnjak, 1299. godine.³⁰ Sam nastanak, odnosno, gradnju Steničnjaka još uvijek nije moguće točno definirati, jer nema poznatih sačuvanih pisanih izvora, no sudeći prema njegovu položaju i danas dostupnim saznanjima o njegovu prvotnom izgledu (longitudinalni tlocrt, pozicija na uzvisini okružena uzvišenjima), gradnja tvrdoga grada mogla bi se smjestiti u kraj 12. ili početak 13. stoljeća.³¹ Već je Lopašić zaključio kako postoji vjerojatnost da je tvrđi grad Steničnjak zapravo utvrda Gorica, sjedište srednjovjekovne Goričke županije,³² dok je Kekez dao argumente koji dodatno potvrđuju Lopašićeve tvrdnje. Naime, prvi spomen u izvorima dostupan je u ispravi iz 1278. godine u kojoj su zagrebački biskup Timotej i palatin Matija arbitrirali u oružanom sukobu između plemićkih obitelji Babonića i Gisingovaca, a Babonići dobili posjed nad Steničnjakom, koji je u njihovom vlasništvu ostao gotovo pola stoljeća.³³ U toj je ispravi Steničnjak naveden kao *castrum*, dakle tvrđi grad, što upućuje na činjenicu da je utvrda izgrađena znatno ranije.³⁴ Jednako tako, nakon prvog poznatog spomena imena Steničnjak u izvorima se više ne nailazi na ime županijske utvrde Gorice, što je još jedan od argumenata tomu da je Steničnjak svojevrstan nasljednik srednjovjekovne Gorice.³⁵

Steničnjak je u vlasništvu knezova Babonića ostao do 1327. godine kada su sinovi Stjepana Babonića ostali bez posjeda nad njim. Nakon sukoba s banskom vojskom oduzeo im ga je tadašnji slavonski ban Mikac Mihaljević (Prodavić).³⁶ Osnovna zadaća bana Mikca bila je obnova moći banske službe što je zahtijevalo jačanje kraljevskog utjecaja u svim dijelovima srednjovjekovne Slavonije. Kralj Karlo Robert je 8. srpnja 1325. odredio da samo slavonski ban sudi svim plemićima kraljevine Slavonije, čime je ojačao položaj bana nad slavonskim velikašima. Ban Mikac je brzo došao u sukob s Gisingovcima, kada im je oduzeo utvrdu Koprivnicu. Pomoć Gisingovcima u sukobu s kraljem i banom Mikcem tada su ponudili sinovi pokojnog Stjepana V. Babonića, Juraj, Dionizije II, Ivan II. i Pavao. Babonići su s Gisingovcima bili u dobrim odnosima ojačanim i bračnim vezama. Godine 1326. ban Mikac je, uz pomoć vojske slavonskih plemića, opsjeo tvrđi grad Steničnjak. Babonići su dugo odolijevali opsadi, ali su na koncu bili prisiljeni odustati od daljnje borbe i uz posredništvo zagrebačkog biskupa Ladislava

³⁰ ...de villa Dobrenin ad Stenichnak..., SMIČIKLAS 1909: 348.

³¹ KEKEZ 2016: 314.

³² LOPAŠIĆ 1895: 271-272.

³³ ...castrum suum Stenesnak vocatam existens in terra Hutyna..., SMIČIKLAS 1908: 262,

³⁴ KEKEZ 2016: 313.

³⁵ KEKEZ 2016: 313-314.

³⁶ SMIČIKLAS 1911: 358.; KEKEZ 2016: 360.

sklopiti mir s banom.³⁷ Isprava o miru između Babonića i bana svjedoči kako je potonji na molbu hrvatskog plemstva, Babonićima dopustio zadržati upravu nad utvrdom Moslavina i nekim drugim gradovima, kao što je Lipovac kraj Samobora.³⁸ Isprava je sastavljena 16. rujna 1327, nakon čega su je obje strane prihvatile i obvezale se na sklapanje mira u crkvi Blažene Djevice Marije na današnjem lokalitetu Crkvina, koji se nalazi podno Steničnjaka.³⁹ Istu je ispravu godinu dana kasnije potvrdio i kralj Karlo Robert.⁴⁰

Nakon zauzimanja Steničnjaka Mikac je u grad postavio svoje kaštelane, Stjepana i Tomu, sinove Beka, plemiće od Grbonoga, današnjeg Kloštara u Podravini.⁴¹ Imena tih kaštelana spominju se u ispravi iz 1330. godine. Toma Bekin spominje se i u ispravi iz 1336. godine kojom su mu, kao kaštelanu Steničnjaka, sinovi Beka darovali dijelove svojih posjeda u Bregima.⁴² Vijesti o imenima upravitelja Steničnjaka od 1336. do 1380. godine nisu nam dostupne, ali znamo da su njime do tada upravljali kaštelani, a grad je bio u kraljevskom vlasništvu.

Godine 1380. Ludovik I. Anžvinac, koji je u to vrijeme ratovao s Mlečanima i bio u potrebi za novcem za financiranje vojske, dao je Steničnjak s vlastelinstvom u zalog krčkome knezu Stjepanu i njegovoj ženi Katarini za 10000 zlatnih florena prilikom boravka u Hrvatskoj, 2. lipnja.⁴³ Stjepan Krčki nije imao muških potomaka pa mu je kralj Karlo Drački, netom prije smrti u veljači 1386, izdao povlasticu kojom je njegova kći Elizabeta, u slučaju da Stjepan umre bez muških potomaka, imala pravo baštiniti njegove posjede.⁴⁴ Stjepan je umro 1390. godine, a upravu nad gradom preuzele su njegova udovica i kći.

Početak 15. stoljeća Steničnjak je prešao u ruke Fridrika Celjskog koji ga je preko Elizabete Frankapan dobio u miraz. Tome svjedoči isprava kojom je kralj

³⁷ KEKEZ 2016: 149-150.; SMIČIKLAS 1911: 358.

³⁸ *...retributionem volentes ipsis facere aliqualem, castrum Monzlou, inferius cum omnibus pertinentiis suis propriis...; ...nostri regis castrum Lypowch cum tenutis...*, SMIČIKLAS 1911: 358.

³⁹ ŠKILJAN 2008: 101; *...in ecclesia beate virginis sub eodem castro Stenisnak... Datum in loco supradicto...*, SMIČIKLAS 1911: 358-360,

⁴⁰ SMIČIKLAS 1911: 387.

⁴¹ LOPAŠIĆ 1895: 273.

⁴² Najvjerojatnije se radi o današnjim Koprivničkim Bregima; SMIČIKLAS 1912: 271.

⁴³ *...in nostra opportunitate et complacencia singulari mutuauit nobis decem millia florenorum boni auri et iusti ponderis... obligauimus et obligamus eidem domino comiti Stephano et domine coniugi sue nec non hereditibus suis castrum nostrum Stenychnak vocatum in regno nostro Scauonie situm cum omnibus et singulis nobilibus castrensibus et iobagionibus, villis, foris, montibus, siluis, pratis, aquis, theloniis, tributis, mardurinis, et aliis quibuscunque possessionibus, iuribus et iurisdictionibus, proventibus, utilitatibus et redditibus quocunque nomine titulentur ad ipsum castrum nostrum Stenychnak ab antiquo pertinentibus et spectantibus quoquo modo*, KLAČIĆ 1972: 211.

⁴⁴ GUNJAČA 1981: 2.

1415. naložio da se Fridrika uvede u njegov posjed. Celjski su Steničnjak držali u posjedu do 1456. kada je Ladislav Hunjadi ubio Urlika Celjskog. Grad je preuzeo Martin Frankapan po pravu frankapanske kuće, koji je u njemu i stanovao. Martinu Frankapanu kralj Matijaš Korvin potvrdio je povlastice ispravom iz 1464. uz uvjet da Steničnjak nakon Martinove smrti prijeđe u kraljeve ruke. Nakon kraljeve smrti, 1490, novi kralj Vladislav II. Jagjelović ugovorom je Steničnjak dao Matijaševu sinu Ivanišu Korvinu, a ovaj ga je obećao Ivanu, knezu Cetinskom. Na kraju je grad 1492. ustupljen hrvatskom banu Ladislavu Egervaru.⁴⁵ Nakon njegove smrti Steničnjak su naslijedili njegov sin Stjepan i kći Klara, udana za Jurja Kanižaja (jajačkog i kasnije hrvatskog bana). Početkom 16. stoljeća gospodari Steničnjaka postali su Juraj Kanižaj i sin mu Ladislav. Njegova kći bila je udana za hrvatskog bana i palatina Tomu Nadasdyja. Rodbinskim vezama i privolama kralja Ferdinanda i protukralja Ivana Zapolje postali su gospodari Steničnjaka. Sredinom 16. stoljeća Frankapani su, točnije Juraj Slunjski, svojatali Steničnjak. Sukobio se s Tomom Nadasdyjem te tražio od kralja Ferdinada da mu da pravo na grad. Ferdinand je odbio zahtjev i za grad se vodila bitka koju je Juraj dobio. U njegovom vlasništvu, unatoč naporima kralja, Nikole Zrinskog i grofova Nadasdy, Steničnjak je ostao do smrti 1553. godine.⁴⁶

U to je vrijeme granična obrana Hrvatskoga Kraljevstva trpjela učestale osmanske nasrtaje, kako akindžijske upade, tako i organizirane bojeve. Razvedena obrambena crta predstavljala je problem organizacije za južnu i zapadnu granicu Kraljevstva. Velik broj utvrda, obrambenih kula i ostalih obrambenih utvrđenja protezao se duž graničnog područja.⁴⁷ Obranu od Osmanlija različito su organizirali hrvatsko plemstvo i habsburški vojni zapovjednici. Primjer toga moguće je iščitati iz izvještaja o stanju utvrda u Hrvatskoj i Slavoniji iz 1563. godine, Ivana Lenkovića, vrhovnog kapetana Hrvatske i Slavonske krajine. Lenković je djelovao u vidu nove habsburške vojne politike kojoj je cilj bio centralizirati upravljanje obranom od osmanskog neprijatelja, što je rezultiralo i osnivanjem Dvorskog ratnog vijeća 1556. godine u Grazu.⁴⁸ Osnovna premisa Lenkovićeva izvještaja odnosi se na rušenje ili napuštanje starih srednjovjekovnih utvrda koje zbog položaja više ne odgovaraju novijim strateškim kriterijima. Položaj srednjovjekovnih utvrda, pa tako i samog Steničnjaka, definiran je njihovim prirodnim položajem, najčešće na uzvisinama koje su odgovarale srednjovjekovnim kriterijima organizacije, uprave i obrane grada. S druge strane, hrvatskom je plemstvu u interesu bilo zaštititi posjede i, posljedično, stanovništvo koje na njima obitava. Stav hrvatskoga plemstva o organizaciji obrane od Osmanlija najbolje se da iščitati iz

⁴⁵ ŠKILJAN 2008: 103-104.

⁴⁶ LOPAŠIĆ 1895: 277.

⁴⁷ ŠIŠIĆ 1916: 21.; KRUEK 1995: 176.

⁴⁸ KEKEZ, MARKEŠIĆ 2017: 44-57; KEKEZ 2019: 13-14.

zapisa sa sabora održanog 1556. godine u Steničnjaku, gdje je Ivan Lenković iznio prijedlog kralja o rušenju nekih utvrda kako bi se smanjila razvedenost granične obrane, obnovile utvrde čija je uloga ključna za obranu te bi se obavio optimalan raspored obrambenih snaga duž crte obrane.⁴⁹

Predstavnici na saboru odlučno su odbili taj prijedlog i iznijeli zahtjeve i zaključke pozivajući se na povijesno naslijeđe prema kojem nikada nije došlo do odustajanja od obrane svoje zemlje i predaje u ruke neprijatelja.⁵⁰ Unatoč željama i naporima hrvatskoga plemstva Steničnjak i njegovo vlastelinstvo u to su vrijeme bili meta brojnih osmanskih napada. Utjecali su na njegovu naseljenost koja je s godinama jenjavala. Sljedećih stotinjak godina, nakon smrti Juraja Slunjskog, grofovi Nadasdy ostali su formalni vlasnici Steničnjaka koji je u potpunosti napušten 1570-ih godina. Godine 1669. posjed grada predali su Ivanu Draškoviću.⁵¹

4. Arhitektonski sklop Steničnjaka⁵²

Ruševine Steničnjaka nalaze se na sjeveroistočnome rubu zaseoka Roknići u Donjem Steničnjaku, na hrptu dugačkog i uskog te s triju strana strmoga brdskog ogranka, tako da mu je prilaz najlakši iz smjera jugozapada. Sam hrbat, na kojemu leže ruševine Steničnjaka, omeđen je s južne i sjeverne strane dvama niskim brežuljcima između kojih se nalazi blago sedlo.

Steničnjak je složeni obrambeno-stambeni kompleks koji čine čak tri utvrđenja u nizu. Međusobno su povezana obrambenim jarcima i zemljanim bedemima, koji jarke omeđuju s vanjske strane. Konfiguracija terena na kojem leže uvjetovala je tlocrt tvrdoga grada Steničnjaka u formi dugačkog i uskog trapeza, okrenutog užom stranicom prema sjeveru, koji se od juga prema sjeveru pruža u dužinu od približno 285 m, a od zapada prema istoku u širinu od približno 80 m. Osim spomenute tri utvrde, nekadašnji steničnjački obrambeni sklop čini još složeni sustav obrambenih jaraka i zemljanih bedema podignutih ispred južne utvrde, na uskoj prevlaci kojom se izvorno pristupalo ovom složenom obrambenom kompleksu te oko sjeverne i srednje utvrde.

Vidljivi dijelovi zidova građeni su od grubo obrađenog lomljenog kamena slaganog u manje ili više pravilne vodoravne nizove različitih visina.

⁴⁹ KRUIHEK 1995: 185-197; KEKEZ 2019: 13-19.

⁵⁰ KRUIHEK 1995: 178-179.

⁵¹ KEKEZ 2021: 244-245; LOPAŠIĆ 1895: 279; 287-292.

⁵² U sklopu rada na projektu Hrvatske zaklade za znanost *Topografija srednjovjekovne Zagrebačke županije (14.-16. stoljeće)*, IP-2020-02-8706, ruševine Steničnjaka su u zimi 2021 dva puta ugrubo premjerene i skicirane. Iako su od njegovih bedema vidljivi tek skromni ostaci, zbog urušavanja materijala donje su strukture utvrde gotovo u cijelosti vidljive kao otisak u terenu te su samim time jasno prepoznatljive.

4.1. Sjeverna utvrda

Sjeverna utvrda manji je obrambeni kompleks podignut na krajnjem sjevernom rubu hrpta, na mjestu gdje on počinje naglo ponirati nizbrdo prema dolini. Danas se od nje očuvalo tek manje stožasto zemljano uzvišenje trokutastog tlocrta, vrhom okrenutim u smjeru sjevera, dimenzija 24 x 19 m, uz ostatke jedne zidane kule podignute posred južne fronte utvrde. Sa sjeverozapadne i sjeveroistočne strane uzvišenje je opasano danas većim dijelom zatrpanim obrambenim jarkom, omeđenim zemljanim nasipom ili bedemom s vanjske strane, dok je od središnje utvrde odvojeno dubokom grabom, nastalom kopanjem poprečne grabe kroz izvorni hrbat brdskog ogranka.

Od sjeverne utvrde najbolje su se očuvali kameni temelji ili donji dijelovi prizemlja masivno zidane okrugle kule, promjera 9 m. Unatoč slaboj očuvanosti, analogijom je moguće pretpostaviti da je to bila masivno zidana višetažna građevina, vrlo vjerojatno pokrivena stožastim krovom.

Iako je bez arheoloških istraživanja teško bilo što zaključiti o izgledu okrugle kule, analogijom prema sličnim građevinama u Hrvatskoj i u susjedstvu moguće ju je rekonstruirati kao baterijsku kulu ili rondel, podignut za zaštitu srednje utvrde od izravne navale na nju iz smjera sjevera te čvrsti nadzor doline koja se nekoliko desetaka metara niže prostire pod njome.⁵³

Također nije jasno jesu li bedemi utvrde bili zidani, izgrađeni od drva kao palisada ili bili podignuti kombinacijom obaju materijala.

4.2. Srednja utvrda

Srednja utvrda najveće je utvrđenje steničnjačkog obrambenog sklopa te jezgra oko koje se tijekom narednih stoljeća razvijao i dograđivao tvrdi grad Steničnjak. To je bila složena utvrđena cjelina trapezoidnog tlocrta, čije se ruševine protežu u dužinu od 82 m. Na južnoj strani njihova širina iznosi oko 45 m, a na sjevernoj strani približno 30 m. Sastoji se od jezgre i utvrđenog dvorišta, koje čitavom dužinom opasuje jezgru sa sjeverne i istočne strane. Bedemi jezgre prosječno su široki oko 1,50 m.

4.3. Jezgra

Jezgra srednje utvrde manje je utvrđenje trapezoidnog tlocrta, dimenzija 35 x 17 m, okrenuta užom stranicom prema sjeveru. Čitavim utvrđenjem dominira veliko dvorište okruženo različitim građevinama.

⁵³ U Hrvatskoj najbolje očuvane rondele nalazimo na Biskupskoj tvrđi u Zagrebu te Starim gradovima u Varaždinu i Sisku, dok se u susjednoj Bosni i Hercegovini kao jedan od najljepših primjera takvih obrambenih građevina nalazi u povijesnoj jezgri Jajca (Medvjed kula), MAZALIĆ 1952: 59-100; DOBRONIĆ 1988; ŽMEGAC 1994.: 122-127; PERKOVIĆ 2008: 49-77; SLUKAN ALTIĆ 2008: 75-88; REDŽIĆ 2009: 112-117; REGAN 2010: 106; ĐURAK 2017: 39-50.

U jugoistočnom uglu jezgre nalaze se skromni ostatci branič-kule. Njezine ruševine nalaze se na vrhu strme zemljane glavice što se uzdiže na najvišoj točki jezgre, u njezinu jugoistočnom uglu. Uz palas ona je najdojmljivija te najbolje očuvana cjelina čitavoga kompleksa. Premda su se od nje većim dijelom sačuvali tek šutom i zemljom zatrpani zidovi njezina prizemlja, postojeći ostaci dovoljni su za rekonstrukciju tlocrta ove građevine u obliku pravokutnika, gotovo kvadrata, dugačkog oko 11 i širokog približno 10 m. Vidljivi zidovi branič-kule u cijelosti su sagrađeni od lomljenca različitih veličina, dok im širina približno iznosi oko 2 m. Lica zidova nisu vidljiva iznad tla zbog čega se ne može izvesti stilska analiza niti se može okvirno datirati branič-kulu.

Ipak, na temelju Laziusovog i Lopašićevog crteža te analogija prema branič-kulama na drugim tvrdim gradovima 13. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj,⁵⁴ moguće je pretpostaviti da je to bila masivno zidana višetažna građevina, koja je uz prizemlje vrlo vjerojatno imala još najmanje dvije etaže, te da je vrlo vjerojatno bila pokrivena piramidalnim krovom ili četverostrešnim krovom s kratkim sljemenom.⁵⁵ Također je moguće da je uz ove tri postojala i četvrta, obrambena etaža, odnosno, obrambeno potkrovlje smješteno ispod krovne konstrukcije izvedene kao piramidalni ili četveroslivni šatorasti krov s kratkim sljemenom.⁵⁶

Sjeverno od branič-kule nalaze se ostatci prizemlja palasa, od kojeg su vidljive tek dvije pravokutne prostorije u nizu. Južna prostorija je veća, a njezine unutrašnje dimenzije iznose 8 x 6 m. Sjeverna prostorija je manja, a njezine unutrašnje dimenzije su 4,5 m x 3,5 m. Zbog zatrpanosti dvorišta slojevima zemlje i urušenog materijala nije moguće izmjeriti širinu zidova palasa. Ispod sjeverne prostorije nalazi se nadsvođeni podrum, danas većim dijelom zatrpan, od kojeg se na dva mjesta vide lukovi nekadašnjeg svoda. Je li se i ispod južne prostorije nalazi podrum, bez arheoloških istraživanja nije moguće utvrditi.

Na temelju postojećih ostataka te slikovnih prikaza Steničnjaka njegov palas može se opisati kao višetažna dvoprostorna građevina unutrašnjih dimenzija oko 12 x 6 m. Sudeći prema Laziusovom crtežu, istočno pročelje bilo je otvoreno dvama nizovima prozora što otvara mogućnost da je palas vjerojatno imao i drugi kat. Ono što je sigurno je da je sa sjeverne strane južnu prostoriju još krajem 19. stoljeća zatvarala zidana bočna stranica, koja je pri vrhu bila trokutasto oblikovana što nam sugerira postojanje dvostrešnog krova.

Nasuprot palasa, uz zapadni bedem, nalaze se ostaci dugačke i uske građevine, dimenzija oko 25 x 6 m, koja je unutarnjim zidovima pregrađena u tri prostorije

⁵⁴ HORVAT 2007.

⁵⁵ HORVAT 2004: 19-26; REGAN 2004: 83-104; REGAN 2011: 15-62; REGAN 2012: 45-116; HORVAT 2014: 132-133.

⁵⁶ Takav krov sačuvan je na palasu Žitnici u Ozlju, a gotovo identičan njemu nalazio se na palasu plemićkoga grada Bosiljeva sve do njegove pregradnje u historicističkome stilu polovicom 1820-ih i ponovno 1910. HORVAT 2005: 13-14.

nejednakih dimenzija. Iako se iz postojećih ostataka ne može zaključiti ništa o njezinoj namjeni, analogijom prema Medvedgradu najvjerojatnije su to ostaci još jednog palasa.

U sjeverozapadnom uglu jezgre nalazi se manja pravokutna prostorija, unutrašnjih dimenzija 4 x 2 m, a nedaleko od jugozapadnog ugla palasa skromni ostatci grla bunara ili cisterne.

Na sjevernu stranu jezgre naslanja se pravokutno utvrđeno dvorište s kulom na istočnom kraju, dimenzija 18,5 x 8 m. Sama kula masivno je zidana građevina kvadratnog tlocrta, sa stranicama duljine 8 m. Danas je ona sačuvana u visini prizemlja, no Krambergerova veduta nam svjedoči da je ta kula još krajem 19. stoljeća bila sačuvana gotovo u punoj visini od nekoliko etaža, te da je izvorno, kao i branič-kula, vrlo vjerojatno bila pokrivena piramidalnim krovom.

4.4. Utvrđeni hodnik

Na jezgru se sa sjeverne i istočne strane naslanja utvrđeni hodnik s tlocrtom u obliku slova »L«, dugačkog 85 i širokog 23 m. Na jugu ovaj hodnik izlazi izvan linije jezgre za čak 25 m, a na sjeveru za oko 5 m. Od nekadašnjih zidova najbolje su se očuvala dva veća fragmenta bedema na istočnoj strani u dužini od preko desetak metara i visini oko 4 m, dok su na južnoj strani bedemi vidljivi tek u visini temelja.

Kako se teren unutar utvrđenog hodnika blago uspinje od juga, gdje mu je najniža točka, prema sjeveru, gdje mu je najviša točka, te potom kod sjeveroistočne kule jezgre pod pravim kutom okreće prema zapadu i teče usporedno sa sjevernom frontom jezgre, vrlo je izgledno da je utvrđeni hodnik srednje utvrde u stvari složeni ulazni sustav kojim se pristupalo jezgri Steničnjaka.

Sudeći prema očuvanim strukturama sastojao se od čak tri zasebno utvrđene cjeline, odnosno, utvrđena dvorišta. Prvo i najveće nalazi se na jugu, na najnižoj točki srednje utvrde Steničnjaka. Na krajnjem jugu, neposredno ispod branič-kule, njegovi bedemi oblikuju velik ograđeni prostor u obliku nepravilna trapeza, dimenzija 33 x 22 m. S obzirom na to da je njegov južni bedem bio sagrađen neposredno iznad gorskoga sedla, kojim se pristupa ruševinama Steničnjaka iz smjera juga i južne utvrde, vrlo je izgledno da je taj kompleks branio prilaz glavnim vratima. Vrata su se nalazila na posred istočnog bedema jezgre, a bila su smještena u manjoj ulaznoj kuli pravokutnog tlocrta, od koje su se očuvali skromni ostaci.

Potom se duž čitavog istočnog bedema jezgre srednje utvrde proteže drugo utvrđeno dvorište utvrđenog hodnika u dužini od gotovo 50 m te širini od oko 8 m. Kod sjeveroistočnog ugla jezgre na njega se pod pravim kutom zakreće prema zapadu treće dvorište dugačko 22 m i široko 5 m. Iz njega se ulazilo u jezgru kroz već ranije opisani propugnakul.

S obzirom na veliku razliku u visini između trećeg dvorišta i propugnakula, te između njega i dvorišta jezgre, visinska razlika između tih cjelina vrlo je vjerojatno bila svladana nekom vrstom drvene konstrukcije, prilazne rampe ili stubišta.

4.5. Južna utvrda

Ostatci južne utvrde nalaze se oko 100 m udaljeni od srednje utvrde Steničnjaka. Na ravnjaku su kojim završava manje stožasto brdo na krajnjem južnom hrptu brdskog ogranka, gdje leže ostatci Steničnjaka. To je bila složena utvrđena cjelina ovalnoga tlocrta, dimenzija oko 50 x 30 m.

Za razliku od srednje utvrde, od južne su se očuvali tek skromni ostaci. Od nekadašnjih moćnih bedema danas je vidljiv tek manji fragment u jugoistočnome vrhu utvrde, u dužini od 5-6 m i visini od oko 2,5 m, zatim zemljani nasip, koji u dužini od 35 m polukružno zatvara jezgru južne utvrde sa zapadne i sjeverne strane, te naposljetku jedan manji fragment temelja bedema na zapadnoj padini brežuljka, dugačak oko 4 m.

Što se tiče zemljanog nasipa, bez arheoloških istraživanja ne može se utvrditi je li bio zidan, drven ili izgrađen kombinacijom oba materijala kao palisadna ograda s kamenim temeljima. Sudeći prema položaju i obliku tog bedema te analogiji s Medvedgradom, moguće je da ti ostaci u stvari tvore zemljani prsobran baterijske platforme. Na takvu pretpostavku navodi geostrateški položaj tog dijela južne utvrde, s koje su branitelji mogli uspješno kontrolirati prostor ispred srednje utvrde, kao i dolinu zapadno od Steničnjaka preko koje vodi jedan od dva prilaza samoj utvrđi.

Prema Krambergeru, još krajem 19. stoljeća bio je gotovo u punoj visini očuvan južni bedem na vrhu brežuljka te njegov spoj s istočnim bedemom, koji je u nastavku prema sjeveru prikazan već znatno devastiran. Južni bedem bio je pri vrhu otvoren najmanje dvama prozorima, a ostaci još dvaju manjih prozora naslućuju se na istočnome bedemu, na njegovom spoju s južnim.

Na temelju postojećih ostataka ne može se utvrditi izgled južne utvrde, odnosno, nije jasno je li se ona sastojala od dvaju zidanih bedema, koji su s južne i jugoistočne strane zatvarali pristup Steničnjaku, te zemljane baterijske platforme, koja je bila podignuta na zapadnoj i sjevernoj polovici vrha brežuljka, ili se, pak, na vrhu brežuljka nalazilo manje utvrđenje ovalnog tlocrta, dijelom zidano, a dijelom zemljano-drveno, na koje se sa zapadne strane vezao bedem zatvarajući prilaznu stazu čitavom kompleksu.

Osim spomenutog bedema, postojeći zemljani ostatci ispred južne utvrde sugeriraju postojanje još najmanje dva obrambena graba, koji na prilaznoj stazi ispred južne utvrde oblikuju stožasto zemljano uzvišenje u formi nepravilnog trokuta sa zaobljenim vrhovima. Sudeći prema njegovoj formi, moguće da se

ispred južne utvrde nalazio zemljani bastion pored ili preko kojega je vodila prilazna staza.⁵⁷

5. Razvoj tvrdoga grada Steničnjaka kroz prošlost

Premda bez čišćenja terena te barem u dijelovima nužnog arheološkog iskopavanja danas nije moguće izraditi točniju i potpuniju tlocrtnu sliku povijesnog i građevinskog razvoja tvrdoga grada Steničnjaka, a samim time jasno odrediti tip i vrijeme gradnje utvrde, analizom postojećih ostataka te analogijama ipak se može doći do određenih zaključaka te razlučiti postanak ove utvrde kroz nekoliko građevinskih faza.

Neovisno o tome je li Steničnjak nastao krajem 12. ili početkom 13. stoljeća pod imenom Gorica, odnosno, prije 1278. godine kada se prvi put izričito spominje pod svojim imenom, sigurno je da njegovoj prvoj razvojnoj fazi sigurno pripada njegov izduženi (longitudinalni) položaj na hrptu dugačkog i s triju strana strmog brda, koji je karakteristika svih romaničkih tvrdih gradova građenih tijekom 12, 13. i 14. stoljeća.⁵⁸ Tu vrstu srednjovjekovnih fortifikacija obilježava smještaj na izduljenom grebenu strmih bokova, presječenom na dva ili više mjesta poprečnim grabama, ravna linija obrambenih zidova, te okrenutost utvrde užom stranicom u smjeru najlakšeg pristupa utvrdi, dakle, sve ono što pronalazimo i na Steničnjaku.⁵⁹ Je li Steničnjak u toj prvoj fazi bio podignut od drveta, kamena ili kombinacijom oba materijala, bez arheoloških istraživanja ne može se, nažalost, ničim argumentirati, ali se isto tako ne može u potpunosti ni isključiti. Ipak, podaci nisu dovoljno jasni pa se ne može sigurno zaključivati. To pitanje i dalje ostaje otvoreno.

Drugoj razvojnoj fazi Steničnjaka vrlo vjerojatno pripada jezgra, koja ima sve karakteristike romaničkih kaštela građenih nakon mongolske provale u Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo.⁶⁰ To je relativno velika zidana utvrda trapezoidnog tlocrta, širokih ili debelih bedema, kojom dominira prostrano unutrašnje dvorište. Na jugoistočnom uglu jezgre nalazi se velika branič-kula, dok je duž istočnoga bedema podignut dvokrilni palas. Vrlo je izgledno da je ta faza Steničnjaka izve-

⁵⁷ Naime, ovakva rješenja nalazimo i na drugim hrvatskim utverdama s kraja 15. ili početka 16. stoljeća, a koje su u duhu renesansne obrambene doktrine bile obnavljane i proširivane. U Hrvatskoj takve primjere utvrđivanja prilaza nalazimo kod tvrdog grada Vukovara, Biskupske tvrde na Zagrebačkom kaptolu te tvrdog grada Đakovo u istoimenom naselju. ŽMEGAČ 2000: 98-99; FILIPEC 2013: 80-82.

⁵⁸ HORVAT 2014: 43-45.

⁵⁹ HORVAT 2019: 27-28; JANEŠ 2019: 225-237.

⁶⁰ Osnovna razlika između utvrda građenih prije provale Mongola i nakon nje jest u debljini ili širini bedema. Dok su bedemi kod utvrda građenih prije te provale prosječno široki oko 70 cm, nakon provale oni su znatno deblji. HORVAT 2021: 95, 325-333.

dena krajem 13. ili početkom 14. stoljeća, u vrijeme kada su njegovi gospodari – knezovi Babonići – bili na vrhuncu svoje političke, vojne i gospodarske moći.⁶¹

Ono što je nejasno u ovoj građevinskoj fazi je postanak pojedinih građevina u njoj, odnosno, je li najprije sagrađena trapezoidna jezgra, u koju su potom s vremenom ubacivani novi sadržaji (branič-kula, palas, sjeveroistočna-kula s utvrđenim dvorištem itd) ili su pojedine građevine građene istovremeno, kao što je to slučaj s drugim hrvatskim utvrdama toga doba (Medvedgrad, Paka, Okić itd). S obzirom na to da su se knezovi Babonići dijelili u nekoliko grana, odnosno, da je u isto vrijeme u Steničnjaku moglo živjeti nekoliko grana obitelji, moguće je da su pojedine grane ili generacije unutar bedema podignule rodovske utvrde svog palasa.⁶²

U takvome obliku mogao je Steničnjak dočekati svoju iduću, treću građevinsku fazu. Premda za nju nemamo nikakvih materijalnih dokaza, možemo pretpostaviti da je tada izgrađen složeni utvrđeni prilaz jezgri, odnosno, utvrđeni hodnik koji se sastojao od najmanje tri posebno utvrđena dvorišta i moguće još propugnakula na sjevernoj strani jezgre. S obzirom na to da je takav složeni sustav utvrđenog prilaza u Hrvatskoj nađen tek kod šibenskog gradskog kaštela Svetog Mihovila, koji su podignuli Mlečani 1416-1417. godine, moguće je tu dogradnju jezgri datirati u vrijeme vladavine grofova Celjskih,⁶³ koji baš u to vrijeme obnavljaju i grade brojne tvrde gradove u Hrvatskoj.⁶⁴

⁶¹ Prema Zorislavu Horvatu, to su utvrde jednostavnih, izduženih tlocrta, s pravilnim, ravnim potezima bedema, građene na grebenima ili hrptovima ne odviše visokih brdskih odvojaka, s branič-kulom na jednom i palasom na drugom kraju. Teže branjive, izdužene stranice takvih utvrda bile su zaštićene strmim padinama brda na kojima utvrda leži, dok su užim stranicama bile okrenute u smjeru očekivane navale neprijatelja. Zbog toga ih se moglo braniti znatno manjim brojem vojnika nego što bi to tražila obrana dužih stranica, HORVAT 2021: 178-181.

⁶² Najpoznatiji primjer tvrdoga grada, koji su zaposjele različite grane roda, tvrdi je grad Eltz u Njemačkoj. U njemu su pojedine grane roda podignule čak četiri zasebno utvrđena palasa, koje su bedemi povezivali u jedinstvenu obrambenu cjelinu. Takve se utvrde u Njemačkoj nazivaju *Ganerbenburg*, no u Hrvatskoj za njih nemamo poseban naziv. Dvojnost vlasništva nad pojedinom utvrdom javljala se i u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama. Najstariji poznati primjer svakako je tvrđi grad Medvedgrad, gdje su sagrađene dvije branič-kule. Pretpostavlja se da je jedna pripadala zagrebačkom biskupu, a druga Zagrebačkom kaptolu. Na tvrdom gradu Zrinu također nalazimo dvije branič-kule. Starija sjeverna je pripadala Pavlu I. Zrinskom, a južna njegovom sinu Petru I. U Ozlju također nalazimo istovremeno postojanje dva palasa – starijeg i većeg dijelom sagrađenog za vladavine Babonića krajem 13. i početkom 14. stoljeća, i mlađeg palasa (Žitnica), podignutog u vrijeme vladavine Frankopana i Zrinskih nad tom utvrdom. PIPER 1912: 571-587; 6, REGAN 2012: 72-87, 95-95; KEKEZ I REGAN 2020.

⁶³ ČUZELA 2005; LIVAKOVIĆ 2002; GLAVAŠ 2015; GLAVAŠ 2020; BILIĆ, MAJER JURIŠIĆ I PAVIĆ 2019.

⁶⁴ Stari grad i Novi grad u Krapini, gradski kaštel u Varaždinu, tvrđi grad Vrbovec, Stari grad Samobor itd.

Četvrta građevinska faza Steničnjaka može se datirati u vrijeme vladavine Matije Gereba nad njime ili u godinama koje su neposredno prethodile njegovoj vladavini. Sudeći prema popisu inventara utvrde iz vremena banovanja Matije Gereba (1483–1493), već u njegovo doba bile su do same jezgre podignute neke nove građevine.⁶⁵ S obzirom na to da se do jezgre ne nalaze ostatci nikakvih građevina, taj se podatak vrlo vjerojatno odnosi na izgradnju barem jedne od dviju utvrda, koje brane pristup jezgri sa sjeverne i južne strane. No, koje?

Sudeći prema ostacima samostojeće okrugle kule, odnosno, rondela na sjevernom rubu kompleksa, koji svojim pretpostavljenim volumenom i tlocrtom neodoljivo podsjeća na rondule podignute na brojnim tvrđavama Hrvatske, moguće je da se taj podatak iz vremena vladavine Matije Gereba odnosi upravo na izgradnju sjeverne utvrde.⁶⁶

Tako dolazi i do pete i posljednje građevinske faze Steničnjaka, koja se svakako može datirati u vrijeme prve polovice 16. stoljeća, za vladavine plemićke obitelji Nádasdy i krajiške uprave nad njime (1532–1613). S obzirom na to da je to razdoblje u kojem su Osmanlije čak nekoliko puta pljačkale steničnjačko vlastelinstvo (1522, 1541, 1548, 1565, 1574, 1576, 1580), ali i doba kada su se u toj utvrdi održavali sabori, među kojima se posebno ističe, već spomenuti, održan 1558. godine u vezi s obranom Hrvatske od Osmanlija,⁶⁷ vrlo je vjerojatno tada dovršen čitavi kompleks izgradnjom južne utvrde, odnosno, masivnog bedema koji je s juga branio prilaz jezgri Steničnjaka i zemljane topovske platforme, koja je braniteljima omogućavala potpuni nadzor prostora između južne i srednje utvrde te doline podno Steničnjaka i brdskih obronaka, koji sa zapada nadvisuju Steničnjak. Iako se bez arheoloških istraživanja ne može ništa pouzdano reći o fizičkoj povezanosti srednje i južne utvrde, na temelju konfiguracije terena vrlo je izgledno da je prostor između te dvije cjeline bio zatvoren palisadom.

S obzirom na to da je Steničnjak nakon dogradnje južne utvrde bio dovoljno velik za smještaj značajnije vojne posade, moguće je pretpostaviti da je ovaj veliki zahvat provela vojnokrajiška uprava tijekom druge polovice 16. stoljeća, kada su od Nádasdyja preuzeli obranu Steničnjaka.

6. Zaključak

Ostatci tvrdog grada Steničnjaka nalaze se u istoimenom naselju u Kordunu, u zaseoku Roknići na hrptu s triju strana dugačkog i uskog brdskog ogranka što se strmo uzdiže iznad doline potoka Tržca. Danas se položaj utvrde naziva i Roknić-gradina, prema prezimenu vlasnika ruševine u 19. stoljeću.

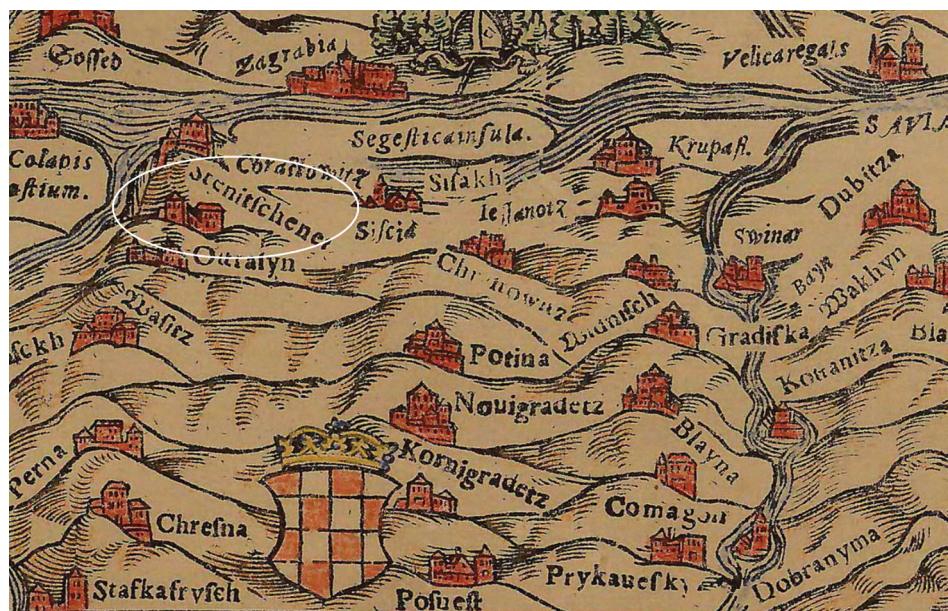
⁶⁵ KRUHEK I HORVAT 1986: 163.

⁶⁶ Kostel, Trakošćan, Varaždin...

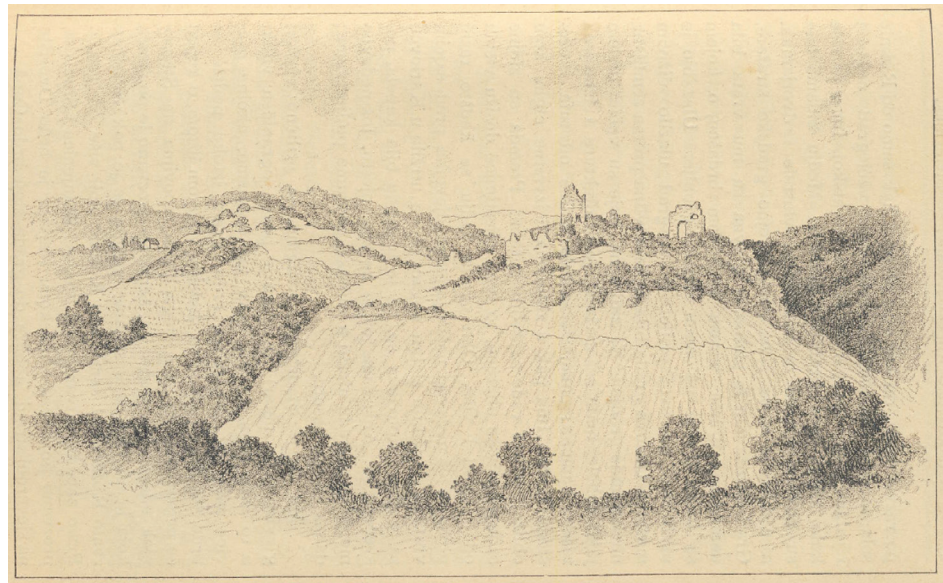
⁶⁷ KRUHEK 1995: 176-179.

Sudeći prema skromnim ostacima i konfiguraciji terena, tvrdi grad Steničnjak velik je i složeni obrambeno-stambeni kompleks sastavljen od čak tri utvrde u nizu, međusobno povezane obrambenim jarcima i zemljanim bedemima. Konfiguracija terena uvjetovala je tlocrt tvrdoga grada Steničnjaka u formi dugačkog i uskog trapeza, okrenutog užom stranicom prema sjeveru, dimenzija 285 x 80 m. Osim spomenute tri utvrde, nekadašnji steničnjački obrambeni sklop čini još i složeni sustav obrambenih jaraka i zemljanih bedema podignutih ispred južne utvrde, na uskoj prevlaci, kojom se izvorno pristupalo tom složenom obrambenom kompleksu, te oko sjeverne i srednje utvrde. Od svih cjelina najbolje je očuvana srednja utvrda, odnosno romanička jezgra Steničnjaka, u kojoj su vidljivi ostaci najmanje dviju masivno zidanih kula, dva palasa s nadsvođenim podrumima te još nekoliko manjih građevina.

Rekonstrukcijom arhitektonskog sklopa tvrdoga grada Steničnjaka, odnosno, uvidom u njegove razvojne faze kroz vrijeme od njegova prvog spomena u izvorima do napuštanja njegovih objekata, prikazan je utjecaj povijesnih prilika na njegov završni izgled. S obzirom na to da je ovo istraživanje provedeno na temelju pisanih i slikovnih izvora te obilaskom i rekognosciranjem trenutnog stanja utvrde, potrebno je naglasiti da ono podliježe raspravi zbog potrebe za provedbom arheološke analize koja bi pomogla detaljnije razjasniti nedoumice te potvrditi dosadašnje zaključke.

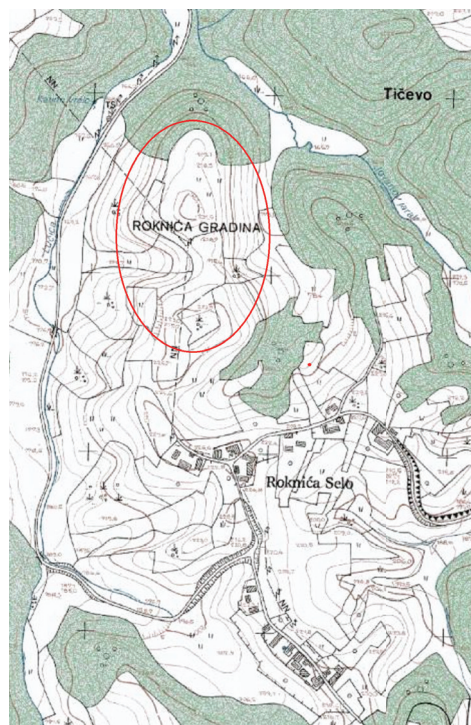
Slika 1. Steničnjak, isječak s karte Kraljevine Ugarske, isječak (Wolfgang Lazius, 1556)

Slika 2. Steničnjak u pogledu s jugoistoka, crtež: Ernest Kramberger, preuzeto iz: Radoslav Lopašić, *Oko Kupe i Korane* (Zagreb: Matica hrvatska, 1895), 269, sl. 18.

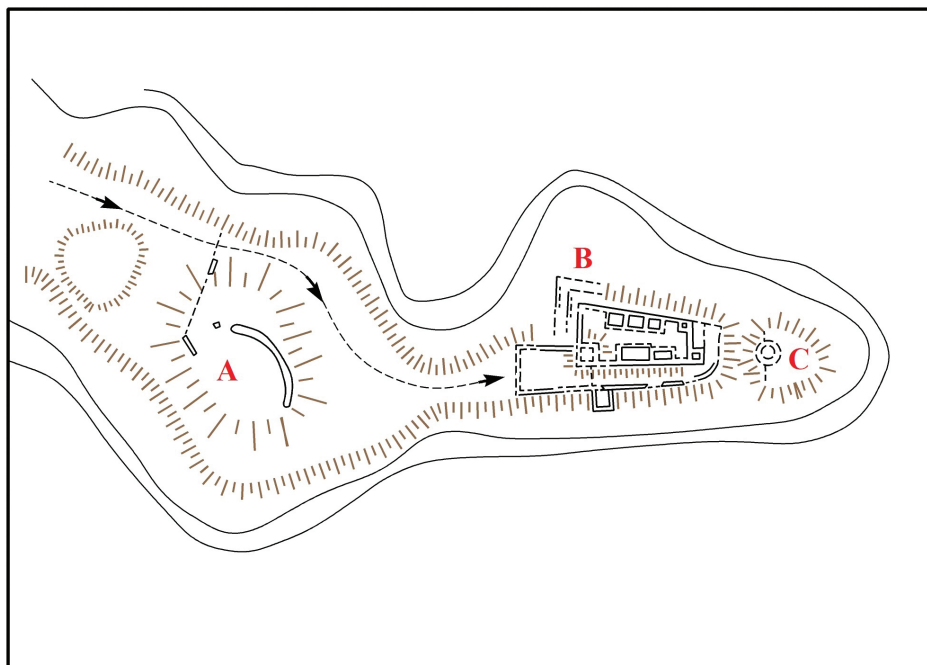
Slika 3. Tlocrt Steničnjaka, crtež: Zorislav Horvat

Slika 4. Hrvatska osnovna karta, isječak (Državna geodetska uprava, Zagreb)

Slika 5. Steničnjak, foto: Hrvoje Kekez, A- Južna utvrda, B- Jezgra, C- Sjeverna utvrda

Slika 6. Tlocrt Steničnjaka (Krešimir Regan), A- Južna utvrda, B- Jezgra, C- Sjeverna utvrda

Slika 7. Pogled s juga na jezgru utvrde (foto: Krešimir Regan)

Slika 8. Pogled s juga na položaj branič-kule (foto: Hrvoje Kekez)

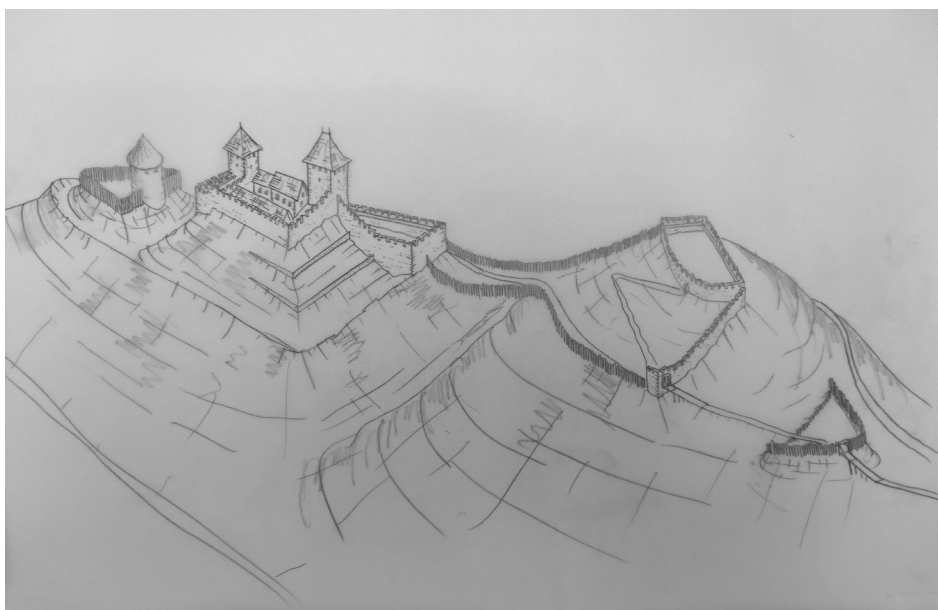
Slika 9. Ostatci istočnog bedema jezgre (foto: Matea Jurić Matulić)

Slika 10. Pogled sa sjeverozapada na južnu utvrdu (foto: Hrvoje Kekez)

Slika 11. Pogled sa sjevera na južnu utvrdu (foto: Krešimir Regan)

Slika 12. Hipotetska rekonstrukcija Steničnjaka u prvoj polovici XVI. st. (Krešimir Regan)

Izvori

Arhivski fondovi i zbirke

Hrvatski državni arhiv, HR – HDA, HDA-22/V – 22, kut. 10.

Nadbiskupijski arhiv, Zagreb, Republika Hrvatska, Odjel: Kaptolski arhiv, fond *Acta capituli antiqua*, NA – ACA: f. 190, kut. I-3.

Nacionalni arhiv Mađarskog državnog arhiva (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) u Budimpešti, fond: Magyar kincstári levéltárak, E MKA, Q 311/259 24

Nacionalni arhiv Mađarskog državnog arhiva (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) u Budimpešti, fond: Urbaria et conscriptiones, Q 344/8 13

Austrijski Državni Arhivu u Beču, Ratni arhiv (Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv), zbirka: Genie-Und Planarchiv, Inland C VII Banater Militar Grenze Nr. 2.

Austrijski Državni Arhivu u Beču, Ratni arhiv (Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv), zbirka: Kartensammlung Europa B, BIXa 773.

Tisakni izvori

ADAMČEK, Josip, Ivan KAMPUŠ. 1976. *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XV. Stoljeću*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest.

BARABÁS, Samu, ur. 1899. *Codex Epistolaris et Diplomaticus Comitis Nicolai de Zrinio*. Zrínyi Miklós a Szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok, Budimpešta: Magyar Tudományos Akadémia.

BUTURAC, Josip. 1984. *Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*. *Starine* 59: 43-108.

GUNJAČA, Stjepan, ur. 1981. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae)*. Sv. 17: *Listine godina: 1386-1394 = Vol. XVII. Diplomata annorum 1386-1394*. continens. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

KOSTRENČIĆ, Marko, Emilije pl. LASZOWSKI, ur. 1915. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae)*. Sv. 13: *Listine godina: 1360-1366 = Vol. XIII. Diplomata annorum 1360-1366*. continens. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

KOSTRENČIĆ, Marko, ur. 1916. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae)*. Sv. 14: *Listine godina: 1367-1373 = Vol. XIV. Diplomata annorum 1360-1366*. continens. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

KOSTRENČIĆ, Marko, ur. 1934. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae)*. Sv. 15: *Listine godina: 1374-1378 = Vol. XV. Diplomata annorum 1374-1378*. continens. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

KOSTRENČIĆ, Marko, ur. 1976. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae)*. Sv. 16: *Listine*

- godina: 1379-1385 = Vol. XVI. *Diplomata annorum 1377-1385. continens*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- LASZOWSKI, Emilij, ur. 1917. *Habsburški spomenici Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Monumenta Habsburgica Regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae. Knjiga 3*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- LOPAŠIĆ, Radoslav, ur. 1884. *Spomenici hrvatske krajine. Knjiga 1*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- LOPAŠIĆ, Radoslav, ur. 1889. *Spomenici hrvatske krajine. Knjiga 3*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- LOPAŠIĆ, Radoslav, ur. 1885. *Prilozi za poviest Hrvatske XVI. i XVII. vieka iz štajerskoga zemaljskoga arhiva u Gradcu*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- RAČKI, Franjo. Popis župa Zagrebačke biskupije 1334 i 1501 godine. *Starine* 4: 201-229.
- SMIČIKLAS, Tadija, ur. 1908. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae). Sv. 6: Listine godina: 1272-1290 = Vol. VI. Diplomata annorum 1272-1290. continens*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SMIČIKLAS, Tadija, ur. 1909. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae). Sv. 7: Listine godina: 1290-1300 = Vol. VII. Diplomata annorum 1290-1300. continens*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SMIČIKLAS, Tadija, ur. 1910. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae). Sv. 8: Listine godina: 1301-1320 = Vol. VIII. Diplomata annorum 1301-1320. continens*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SMIČIKLAS, Tadija, ur. 1911. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae). Sv. 9: Listine godina: 1321-1331 = Vol. IX. Diplomata annorum 1321-1331. continens*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SMIČIKLAS, Tadija, ur. 1912. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae). Sv. 10: Listine godina: 1332-1342 = Vol. X. Diplomata annorum 1332-1342. continens*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SMIČIKLAS, Tadija, ur. 1913. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae). Sv. 11: Listine godina : 1342-1350 = Vol. XI. Diplomata annorum 1342-1350. continens*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SMIČIKLAS, Tadija, ur. 1914. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae). Sv. 12: Listine godina : 1351-1359 = Vol. XII. Diplomata annorum 1351-1359. continens*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- STIPIŠIĆ, Jakov, Miljen ŠAMŠALOVIĆ. 1960. Isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije: nastavak – do smrti Matije Korvina. *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 3: 563–643.

- ŠIŠIĆ, Ferdo. 1912. *Hrvatski saborski spisi. Knjiga prva: Od godine 1526. do godine 1536.* Zagreb Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium vol. 33.
- ŠIŠIĆ, Ferdo. 1915. *Hrvatski saborski spisi. Knjiga druga: Od godine 1537. do godine 1556.: dodatak: 1526.-1539.* Zagreb Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium vol. 36.
- ŠIŠIĆ, Ferdo. 1916. *Hrvatski saborski spisi. Knjiga treća: od godine 1557. do 1577.* Zagreb Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium vol. 39.
- ŠIŠIĆ, Ferdo. 1937. Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama s Turcima (1473-1496). *Starine* 38: 1-180.
- TKALČIĆ, Ivan Krstitelj. 1873. *Povjestni spomenici Zagrebačke biskupije XII. i XIII. Stoljeća*, knjiga 1. Zagreb: Tisak kralja Albrechta.

Bibliografija

- ADAMČEK, Josip. 1980. *Agrarni odnosi u Hrvatskoj.* Zagreb, Sveučilišna naklada Liber.
- BILIĆ, Darka, Krasanka MAJER JURIŠIĆ, Josip PAVIĆ. 2019. Dvostruki bedemi u Šibeniku – funkcija, valarozacija i prezentacija. *Portal-godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 10: 27-45.
- ČUZELA, Josip. 2005. *Šibenski fortifikacijski sustav.* Šibenik: Gradska knjižnica “Juraj Šižgorić.”
- DOBRONIĆ, Lelja. 1988. *Zagrebačka biskupska tvrđa.* Zagreb: Školska knjiga.
- ĐURAK, Monika. 2017. Gradnja sisačke utvrde 1544. godine. Rekonstrukcija odnosa između Kaptola, biskupa, kralja i plemstva. U: *Kaptolski Sisak 1215.–2015.: Zbornik radova sa znanstvenog skupa Kaptolski Sisak 1215.–2015. održanog u Sisku 19. rujna 2015. godine*, ur. Hrvoje Kekez i Stipica Grgić, 39-50. Sisak: Sisačka biskupija, Hrvatsko katoličko sveučilište, Hrvatski studij Sveučilišta u Zagrebu.
- FILIPEC, Krešimir. 2013. Urbani razvoj Đakova u srednjm vijeku. *Historical contributions/Historische Beiträge* 32/44: 71-89.
- GLAVAŠ, Ivo. 2015. Šibenska tvrđava sv. Mihovila u Kandijskom ratu. *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda* 6: 93-98.
- GLAVAŠ, Ivo. 2020. O rekonstrukcijskim zahvatima na šibenskom kaštelu sv. Mihovila. *Peristil*, 63: 29-43.
- HORVAT, Zorislav. 2004. Neki novi pogled na burg Mali Kalnik. *Cris* 6: 19-26.
- HORVAT, Zorislav. 2005. Primjena drva u gradnju burgova od 13. do 15. stoljeća u kontinentalnom dijelu Hrvatske. *Prostor*, 13/1: 11-20.
- HORVAT, Zorislav. 2007. Branič-kule na burgovima kontinentalne Hrvatske od 13. do 15. stoljeća. *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* 15/1(33):26-41.
- HORVAT, Zorislav. 2008. Pozicije burgova tijekom 13. – 15. stoljeća. *Prostor* 16/1: 23-39.
- HORVAT, Zorislav. 2014. *Burgologija - Srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske.* Zagreb: UPI-2M BOOKS.
- HORVAT, Zorislav. 2021. Fortifikacijska arhitektura 13. stoljeća i burg Paka. U: *Burg Paka*, ur. Marina Šimek, 178-181. Varaždin: Državni arhiv u Varaždinu.

- JANEŠ, Andrej. 2019. A phantom menace. Did the Mongol invasion really influence stone castle building in medieval Slavonia? Fortifications, defence systems, structures and features in the past. *Proceedings of the 4th International Scientific Conference on Mediaeval Archaeology of the Institute of Archaeology, Zbornik Instituta za arheologiju / Serta Instituti Archaeologici*, Vol. 13, Zagreb 2019: 225-237.
- JURAN, Kristijan, Karin-edis BARZMAN, Josip FARIČIĆ. 2019. Kartografija u službi Mletačke države: karta sjeverne i srednje Dalmacije nepoznatog autora s početka 16. stoljeća. *Geoadria* 24/ 2: 93-139.
- KEKEZ, Hrvoje. 2016. *Pod znamenjem propetog lava – povijest knezova Babonića do kraja 14. stoljeća*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- KEKEZ, Hrvoje, Martina MARKEŠIĆ. 2017. Izvještaj Ivana Lenkovića iz 1563. godine i pravci kretanja na prostoru od Velike Kapele do rijeke Save. *Modruški zbornik* 9/10: 41-62.
- KEKEZ, Hrvoje. 2019. Sisačka utvrda i njezine predstraže u obrambenim strategijama sredinom 16. stoljeća. U: *Sisačka bitka 1593.-2018.: Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija povodom 425-te obljetnice Sisačke bitke održanoga u Sisku 20. lipnja 2018. godine*, ur. Hrvoje Kekez, Valentina Janković, Stipica Grgić, 5-23. Sisak: Sisačka biskupija ; Hrvatsko katoličko sveučilište ; Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
- KEKEZ, Hrvoje, Krešimir REGAN. 2020. *Zrin – Srednjovjekovno sijelo knezova Babonića i Zrinskih*. Zagreb: Srednja Europa.
- KEKEZ, Hrvoje. 2021. An Abbey as a Stronghold: A Strategic Role of Cistercian Abbey of Blessed Virgin Mary in Topusko (Toplica) in Anti-Ottoman Defense Efforts during 16th Century. *Review of Croatian history* 17/1: 229-271.
- KLAIĆ, Vjekoslav. 1972. *Povijest Hrvata, knjiga treća*. Zagreb: Matica hrvatska.
- KRUHEK, Milan, Zorislav HORVAT. 1986. Utvrde banske krajine od Karlovca do Siska. U: *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području: znanstveni skup: Karlovac 12-14.X.1983*, ur. Nives Majnarić – Pandžić, 161-187. Zagreb: Hrvatsko arheološko društvo.
- KRUHEK, Milan. 1995. *Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća*. Zagreb: Institut za suvremenu povijest.
- LAPAINÉ, Miljenko, KLJAJIĆ, Ivka. 2009. *Hrvatski kartografi*, Zagreb.
- LEKSIKON UTVRDA HRVATSKE. 2024. *Leksikon utvrda Hrvatske*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- LIVAKOVIĆ, Ivo. 2002. *Tisućljetni Šibenik. Šibenik: Gradska knjižnica “Juraj Šižgorić”*.
- LOPAŠIĆ, Radoslav. 1895. *Oko Kupe i Korane*. Zagreb: Albrecht.
- MAZALIĆ, Đoko. 1952. Stari grad Jajce. *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* 7: 59-100.
- MILETIĆ, Drago. 2012. *Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske.
- PEKOVIĆ, Jelica. 2008. Izgradnja sisačke utvrde od 1544. do 1552. godine. *Godišnjak Gradskog muzeja Sisak* 8: 49–77.
- PIPER, Otto. 1921. *Burgenkunde*. München: Piper & Co, Verlag.

- REDŽIĆ, Husref. 2009. *Srednjovjekovni gradovi u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Sarajevo publishing d.o.o.
- REGAN, Krešimir. 2004. Plemički grad Veliki Kalnik. *Kaj* 37/3: 83-104.
- REGAN, Krešimir. 2010. *Bosanska kraljica Katarina. Pola stoljeća Bosne (1425-1478)*. Zagreb: Naklada Breza.
- REGAN, Krešimir. 2011. Plemički grad Garić. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 4: 15-62.
- REGAN, Krešimir. 2012. »Orlovo gnijezdo« obitelji Zrinski – plemićki grad Ozalj. U: *Susreti dviju kultura: obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti*. Zbornik radova s međunarodnog hrvatsko-mađarskog znanstvenoga skupa održanog u Palači Matice hrvatske, ur. Sándor Bene, Zoran Ladić, Gábor Hausner, 45-116. Zagreb: Matica hrvatska.
- SLUKAN ALTIĆ, Mirela. 2008. Razvoj i gradnja Varaždina u 16. stoljeću. *Podravina* 7/14: 75–88.
- SZABO, Gjuro. 1920. *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*. Zagreb: Matica hrvatska.
- STANIĆ, Damir. 2020. *Bihać kao sjedište Bihaćke kapetanije i slobodni kraljevski grad*. Ph.D. diss, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- ŠKILJAN, Filip. 2006. Srednjovjekovni grad Steničnjak na Kordunu. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 38/1: 93-112.
- ŠTEFANEC, Nataša. 2011. *Država ili ne. Ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani i politici*. Zagreb: Srednja Europa.
- ŽEMGAČ, Andrej. 1994. Oblik katedralne utvrde u Zagrebu. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 18: 122–127.
- ŽEMGAČ, Andrej. 2000. *Bastioni kontinentalne Hrvatske*. Zagreb: Golden marketing, Institut za povijest umjetnosti.

Internetske stranice

- Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Tuto el Cotado di Zare e Sebenicho / Mateo Pagano al. (ZN-Z-XVI-PAG-1530) <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&id=10182> (posjet 3. 6. 2022)
- GRAD a. 2024. Grad. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021, <https://enciklopedija.hr/clanak/22953> (posjet 4. 11. 2024)
- GRAD b. 2024. Grad. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021, <https://enciklopedija.hr/clanak/22952> (posjet 4. 11. 2024)
- HUNGARICANA - Charters 37007 – <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/317367/?pg=269&bbox=-453%2C-4153%2C7202%2C-4> (posjet 3. 10. 2022)
- HUNGARICANA - Karte des Königreichs Ungarn 1556. „Regni Hungariae Descriptio Vera” (B IX a 1011/1) <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/684/> (posjet 9.9.2022)

Tomislav Beronić, “Steničnjak – slavni saborski grad prepušten zaboravu,” Turističke priče, <https://www.turistickeprice.hr/stenicnjak-slavni-saborski-grad-prepusten-zaboravu/> (posjet 6. 6. 2022)

UTVRDE. 2024. Utvrde, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, <https://enciklopedija.hr/clanak/utvrde> (posjet 4. 11. 2024)

A New Perspective on the Architectural Structure and Fortification Features of the Fortified Town of Steničnjak

Steničnjak, a fortified medieval town in Kordun, Croatia, sits on a ridge with steep slopes on three sides near the village of Roknići in Donji Sjeničnjak, 18 km southeast of Karlovac. Despite its significance and considerable size, Steničnjak has historically received limited attention, with its descriptions often reduced to brief summaries without detailed analysis. Recent research, conducted in winter 2021-2022 as part of the project “Topografija srednjovjekovne Zagrebačke županije (14.-16. stoljeće)” funded by the Croatian Science Foundation, aimed to examine the architectural and fortification features of Steničnjak and reconstruct its historical development.

Steničnjak is among the largest fortified towns in Croatia, but its legacy had not been thoroughly examined until recently. This project is focused on providing a comprehensive analysis of Steničnjak’s fortifications. It sought to answer questions about who built the fortress, in what historical context it was constructed and expanded, and how it evolved through the centuries. The study also addressed Steničnjak’s strategic importance during the Middle Ages and early modern period, while acknowledging the limited availability of sources.

The fortress is known by various names in different historical sources, reflecting its changing role over time. In medieval and early modern documents, it’s called Steničnjak, while in later periods, its ruins were known as Sjeničak, named after nearby villages, that derive their names from the fortification’s ruins. Since the 19th century, the site has been referred to as Roknić-gradina, named after the family that owned the ruins during that time.

The research into Steničnjak’s architectural structure and fortifications used archival resources from the Croatian State Archive, the Archdiocesan Archive in Zagreb, and the Hungarian National Archive in Budapest, along with cartographic sources from the Austrian State Archive in Vienna. The study highlighted the significance of Steničnjak in different historical maps dating back to the 16th century and discussed various drawings and photographs depicting Steničnjak, especially from the 19th century when more of its ruins were visible.

Overall, the project provided an in-depth look at Steničnjak's historical and architectural aspects, contributing to a broader understanding of the fortress and its role in the region's history. While this research marks a significant step forward, it also points out the need for further archaeological analysis in order to solidify existing conclusions and explore unresolved questions.

Key words: Steničnjak, architectural complex, fortification, Babonić family, fortified town, Middle Ages

Ključne riječi: Steničnjak, arhitektonski sklop, Babonići, tvrdi grad (castrum), razvojne faze, srednji vijek

Matea Jurić Matulić
Hrvatsko katoličko sveučilište
Ilica 242
10000 Zagreb
matea.juric@unicath.hr

Krešimir Regan
Leksikografski zavod Miroslav Krleža
Frankopanska 26
10 000 Zagreb
kresimir.regan@lzmk.hr

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

56

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2024.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 56, broj 2

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher
Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief
Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor
Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history), Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

*Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /
Executive Editor for Publications Exchange*
Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*